

מונחים ומבוא לתושב"ע

עפ"י חוברת תורה מסיני

ושאלות שהופיעו בבגרויות

מובח	ביאור
אותיות גדולות וקטנות	במספר מקומות בתורה אנו מוצאים אותיות גדולות ואותיות קטנות כמו למשל במילה בראשית או ויקרא וכדומה. רשימה מפורטת של כל האותיות הגדולות או הקטנות ניתן למצוא במסורה שבתחילת דברי הימים.
אותיות תלויות	אנו מוצאים בתנ"ך מלים שחלק מאותיותיהן מופיעות מעל השורה. תופעה זו, קיימת בארבע מקומות בתנ"ך שנים בספר איוב: "רשעים", "מרשעים" ושנים בספר שופטים: "מנשה", "מיער". הז"ל ניסו למצוא טעמים לתופעה זו.
איסור "לא תוסיף" וגזרות חכמים	אסור לבית דין להוסיף מצוות על דברי התורה, בין תורה שבכתב בין תורה שבעל פה. למעט סייגים שחכמים פסקו שהם יכולים להויעל בשמירת התורה.
אסמכתא	דרשה שאינה מעיקר לשון הכתוב. וחכמים סמכו למקראות אלו דינים שונים מדאורייתא או מדרבנן, על אף שאותם המקראות אינם המקורות שמהם נלמדו אותם הדינים. לדוגמא: נשים פטורות מן הסוכה מהלכה למשה בסיני, והסמיכו חכמים את פטורן לפסוק: "האזרח" - להוציא את הנשים. וכן: קטן שהגיע לחינוך, אינו חייב במצוות ראייה, אלא מדרבנן, משום מצוות חינוך, והסמיכו חכמים את חיובו לפסוק: "יראה כל זכורך" - לרבות קטן שהגיע לחינוך שחייב בראיה.
בית הדין הגדול שבירושלים	לפי הרמב"ם בית הדין הגדול שבירושלים מהווה את עמוד ההוראה והחוק בעם ישראל.
בית יוסף שולחן ערוך	רבי יוסף קארו בעל השולחן ערוך נולד בספרד 1488, עלה לא"י והתיישב בצפת. בית יוסף – פירוש לארבעה טורים והבאת המקורות להלכה מהגמרא והראשונים. הפסיקה ההלכתית של הבית יוסף רבי יוסף קארו מסתמך על שלושת עמודי ההוראה והם הרי"ף הרמב"ם והרא"ש ובכל מקום ששניים מסכימים לדעה אחת פסק הלכה כמותם. ובמקום שאחד לא גילה דעתו והשניים חלוקים, הסתמך על דעת רב מהפוסקים הרמב"ן, רשב"א רא"ש ועוד. לאחר שסיים רבי יוסף קארו את ספרו עשה קיצור לבית יוסף מבלי הזכרת מקורות ובכך נקרא השולחן ערוך ומאז הוא הספר המוסמך ביותר להוראת ההלכה הפסוקה.
בן איש חי	ספרו של רבי יוסף חיים מבגדד. בספר שני חלקים: חלק דרשות וחלק הלכות. חלק ההלכות ערוך במתכונת דרשות ע"פ פרשת השבוע. סיבת חיבורו משום אין לב ההמון נמשך אחר הלכות, ולכן קישר את הדרשות המשלבות אגדה ומוסר וביחד את ההלכות.
בנין אב ומבנין אב משני כתובים	בניין אב - לומדים עניין אחד מעניין אחר באמצעות מכנה משותף שיש בין שני הדברים. בנין אב מכתוב אחד "לא יקום עד אחד באיש" וכי עד זה לא ברור שהוא אחד אלא תלמוד לומר "אחד" זה בנין אב שכל מקום שכתוב "עד" הכוונה לשניים עד שיאמר הכתוב שהכוונה לאחד. בנין אב משני כתובים בעניין זה אנו מוצאים תכונות משותפות לשני הדינים ולומדים ע"פ תכונות אלה דין כללי שיכול על כל בעלי התכונות הזהות.
בעל הטורים	רבי יעקב בן אשר בנו השלישי של הרא"ש, נולד בשנת 1270 באשכנז וחבר את ספר הטורים. הספר מחולק לפי נושאים ובכל נושא הביא רבי יעקב את פסק ההלכה אך בשונה מהרמב"ם הוא הביא את מקורותיו לכל פסקי ההלכות. ספר הטורים מחולק לארבעה חלקים אורח חיים- עוסק בסדר היום, סדר יום השבת, סדר מועדות. יורה דעה – להורות את בני ישראל המותר והאסור ועוסק בענייני שחיטה, בשר וחלב מזווה כלאים ועוד. אבן העזר- דיני אישות ומשפחה. חושן משפט – סדרי בית דין דיני ממונות ונזיקין. יש פעמים שחולק על קודמיו ואף על אביו וכך הרא"ש ובנו נחשבים כשני פוסקים עצמאיים. מטרת כתיבת הספר- בדומה לרמב"ם חשש שעקב טרדות העם והצרות הפוקדות אותו, לא יוכל להשקיע בלימוד ולכן יתכנו ספקות בעניינים שונים וחבר את ספרו תוך כדי הבאת המקורות, בכדי שהלומד יוכל לעמוד על אמיתות דבריו.
גזירה שווה	גזרה שווה - מילה זהה בשני מקורות שונים. באמצעותה לומדים דינים משותפים לשני המקומות. לימוד עניין אחד מעניין אחר על-ידי מילים זהות. בשונה מדרך הלימוד של בנין אב הנסמך על דמיון מהותי בין המלמד והנלמד, בניגוד לקל וחומר מידה זו אינה הגיונית. ועל כן אין אדם דן גזרה שווה מעצמו, אלא אם כן קיבלה מרבו עד למשה מסיני. לדוגמא: נאמר בקידושי אישה: "כי יקח איש אישה", ונאמר בקניין שדה: "כסף השדה קח ממני", מה קיחה האמורה בקניין שדה - בכסף, אף קיחה האמורה בקידושי אישה - בכסף. הקש הכתוב לימוד עניין אחד מעניין אחר, על-ידי שכתובים זה ליד זה בתורה. כגון "אחיך העברי או העבריי" - מקיש עברי לעבריי.
גזירות אדרינוס	לאחר מרד בר כוכבא נפילת ביתר וחורבנה של יהודה הסנהדרין גלתה מיבנה לגליל, אנדריאנוס גזר גזרות קשות על היהודים, ובמיוחד איסור לימוד תורה והסמכה של חכמים. רבים מהחכמים נפלו על קידוש השם עקב הגזרות הללו. כמו למשל, ר' עקיבא. בעקבות הגזרות מתערערים החיים הרוחניים והחומריים בעם. תלמידי ר' עקיבא, ממשיכי הדור, מקימים את המרכז הרוחני החדש באושא שבגליל.
גזירות תקנות	תקנות - דברים שתיקנו חכמים, ושאינם בהם לא תוספת ולא גירעון במצווה כלשהי, אלא לתועלת לבני אדם או לתקנת החברה. דוגמה: תקנת פרוזבול, כדי שאנשים לא יימנעו מלהלוות לזולת מחשש שמיטת החוב גזרות - דינים שחכמים קבעו בכל דור ודור, כדי לעשות סייג שלא לעבור על איסורי תורה. דוגמה: איסור בשר עוף בחלב. מן התורה אסור רק איסור בשר בקר בחלב, וחכמים אסרו בשר עוף בחלב, כדי להרחיק את האדם

מזנה	ביאור
	מלאכול בשר בקר בחלב.
דבר כתוב ניתן להבינו בשתי דרכים – אלבו	ר' יוסף אלבו בעל ספר העיקרים מסביר כי החשיבות של התורה שבעל פה היא בכדי שלא ייפול שום ספק בהבנת התורה שבכתב. היות והרבה פעמים ניתן להבין את הכתוב בשתי דרכים, לכן צריך פירוש אחד מקובל ואחיד וזוהי התושב"ע"פ.
דינים דאורייתא	רמב"ם בהקדמתו למשנה מחלק את הספרות של התורה שבעל פה למספר ענפים: 1. דינים דאורייתא, פרושים מקובלים, הלכה למשה מסיני, פירושים מחודשים (1) פירושים מקובלים אלו ההסברים לכל הדברים הסתומים בתורה שמסר הקב"ה למשה בסיני, על פרושים אלו אין מחלוקת והם נלמדים מתוך אסמכתאות, ראיות או ע"י שימוש באחת מן המידות. (2) הלכה למשה מסיני - ההלכות שניתנו למשה בסיני, ושאינן להן קשר כלשהו לפסוק מסוים. דוגמה: שהתפילין יהיו מרובעים ושחורים, וכן שהרצועות תהיינה שחורות. (3) פירושים מחודשים בשונה מהפירושים הקודמים. הפירושים המחודשים אינם קבלה מסיני, אלא אלו הלכות שנלמדו ע"י הסברה וההיגיון, או ע"י שימוש באחת מן המידות ואף ניתן לחלוק עליהן, יתרה מזו, הם מבוססים על התורה שבכתב ונחשבים כדיני תורה. פירושים אלו נחקקים על פי רוב ובית דין יכול לבטל דברי בית דין אחר. (ראו גם כל ערך בנפרד).
דינים דרבנן	(1) גזירות (2) תקנות (ראו גזרות ותקנות) תקנות - דברים שתיקנו חכמים, ושאינן בהם לא תוספת ולא גירעון במצווה כלשהי, אלא לתועלת בני האדם או לתקנת החברה. דוגמה: תקנת פרוזבול, כדי שאנשים לא יימנעו מלהלוות לזולת מחשש שמיטת החוב. גזרות - דינים שחכמים קבעו בכל דור ודור, כדי לעשות סייג שלא לעבור על איסורי תורה. דוגמה: איסור בשר עוף בחלב. מן התורה אסור רק איסור בשר בקר בחלב, וחכמים אסרו בשר עוף בחלב, כדי להרחיק את האדם מלאכול בשר בקר בחלב.
דרך הלימוד בתקופת הסופרים והתנאים	לימוד התורה ע"י הסופרים נעשה בדרך מדרשית. דהיינו, הסופרים קראו את הפסוקים ומתוך פירושו למדו הלכות. בדרך זו, מסרו לתלמידיהם את ההלכות שלמדו מרבתיהם, בצמוד לטקסט הכתוב.
היקש	אחת המידות החשובות של המדרש. עיקרה לימוד מכך ששני דברים מצורפים יחד, אם שניהם באים בחלקיו של כתוב אחד, או ששני פסוקים צמודים זה לזה. היקש מפורסם הוא היקש בין דיני נישואין לדיני הגירושין (בהיקש, יש צורך בסמיכות הפסוקים בגזירה שווה אין צורך לסמיכות)
הלכה למשה מסיני	הלכה למשה מסיני - ההלכות שניתנו למשה בסיני, ושאינן להן קשר כלשהו לפסוק מסוים. דוגמה: שהתפילין יהיו מרובעים ושחורים וכן שהרצועות תהיינה שחורות.
המשנה והתוספתא	רבי יהודה הנשיא לא כלל בתוך ששת סדרי המשנה את כל החומר שהיה לפניו מבתי המדרש השונים. אותן הלכות שלא הוכנסו לתוך משנת רבי נקראות ברייתות (=משניות חיצוניות), חלק מהחומר השתמר בתלמודים וחלק בתוך קובץ הקרוי "תוספתא". התוספתא כשמה כן היא מהווה תוספת על דברי המשנה, היא מרחיבה ומפרטת ומביאה במקרים שונים את דעת התנא החולק על המשנה. התוספתא מסודרת בדומה למשנה ומחולקת לפי סדרים ומסכתות.
הראב"ד (פרשן לרמב"ם)	נולד בצרפת בשנת 1189, עיקר פרסומו בא לו מהשגותיו לספר ההלכות של הרי"ף והשגות על ספרו של הרמב"ם הי"ד החזקה. כלל מקובל בין מפרשי הרמב"ם שבכל מקום שהראב"ד לא השיג עליו, הרי הוא מסכים עמו.
הרי"ף - רבי יצחק אלפסי	הרי"ף נולד בשנת 1013 בעיר פאס, תלמידם של רב נסים ורב חננאל בן חושאל, בעיקר התפרסם בזכות ספרו "ספר ההלכות" כפי שהוזכר בספרו הולך הרי"ף בעקבות הגמרא הוא כותב את פסקיו על-פי סדר הגמרא, תוך כדי השמטת שקלא וטריא שאינה להלכה או נושאים שאינם נוהגים בזמן הזה. הסיבות לכתובת הספר: הבאת פסק הלכה, הכנת קיצור דברי התלמוד בכדי להקל על לומדי הגמרא.
הרמ"א – מפה	רבי משה איסרליש חיבר את הספר "דרכי משה" על הטור בו הוא חולק על בית היוסף, וכאשר יצא השולחן ערוך חיבר הרמ"א את המפה בה הוא חולק על רבי יוסף ומביא פסקי הלכה כמנהגי חכמי אשכנז. ביקורתו של הרמ"א גרמה להתפשטות השולחן ערוך גם אצל קהילות אשכנז.
הרמב"ם	הרמב"ם נולד בשנת 1135 בקורדובה שבספרד, עלה לארץ ובגלל קשיים ירד למצרים והיה למנהיג הקהילה בקהיר, הוא חיבר מספר חיבורים ביניהם פירוש למשנה, מורה נבוכים וספר ההלכות "משנה תורה". הספר מחולק לפי נושאים, 14 חלקים ובשמו "היד החזקה". בספרו מביא הרמב"ם את פסק ההלכה ללא הוספת נימוק או המקור אשר עליו הסתמך. ספר המדע- המצוות שהם עיקר דת משה וצריך כל אדם לדעת אותם, כגון: יחוד השם. ספר אהבה – המצוות שם תדירות ונצטוינו לאהוב את ה' ולזכרו, כגון: ק"ש תפילה, תפילין ועוד. ספר זמנים- מצוות שהן בזמנים ידועים. כגון, שבת ומועדות ספר נשים – מצוות הקשורות בחיי אישות כגון קידושין, גירושין ועוד. ספר קדושה – מצוות של ביאות אסורות ומצוות של מאכלות אסורות ספר הפלאה – מצוות שיתחייב בהן מי שאסר עצמו כגון שבועות או נדרים ספר זרעים-מצוות הקשורות לזרע הארץ, תרומות מעשרות ועוד ספר עבודה- מצוות הקשורות לעבודת המקדש וקרבתו ציבור. ספר קרבנות - מצוות הקשורות בקרבנות יחיד ספר טהרה-מצוות שהם בטהרה ובטומאה ספר נזיקין - מצוות הקשורות לבין אדם לחברו, ויש בהם היזק ממון או בגוף. ספר קניין – מצוות מכירה וקניין, ספר משפטים – מצוות שבין אדם לחברו שאין בתחילתם נזק, ספר שופטים – מצוות המסורות לסנהדרין.

מזנה	ביאור
הרמב"ם – הפולמוס סביב ספרו	הרמב"ם מנמק את חיבור "משנה תורה" - בזמן הזה תקפו הצרות ואבדה חכמת חכמינו ובינת נבוננו נסתרה, והמקורות שהיו פעם כדברים מבוארים מתקשים בהם בימינו, הן בבבלי הן בירושלמי והן ביתר המקורות. לכן ראה צורך לחבר חיבור שיהיה מובן, ודרכו ניתן לעמוד על האיסור ועל המותר. ההתנגדות של הראב"ד נבעה מכך שהרמב"ם הכריע כדעה אחת על דעת עצמו, ולא תמיד ההכרעה של הרמב"ם מקובלת עליו. כמו כן נבעה ההתנגדות משום שהרמב"ם לא ציין מקורות ומי הוא בעל השמועה. הב"י הגן על הרמב"ם בטענה שכתב ספר ייחודי הכולל הלכות בצורה קצרה ותמציתית. אילו היה מציין מקורות ואת שם בעל השמועה, לא היה מחדש דבר. שהרי הרי"ף כבר חיבר ספר הלכה עם מקורות. על הטענה שהרמב"ם הכריע כדעה אחת, טוען הב"י - מי מונע מכל מי שירצה, לעיין במקורות התלמודיים ולהכריע אחרת אם ימצא ביסוס לדבריו.
התהוות המשנה	עיקר הלימוד היה בתחילה בעל פה, השגן בבית המדרש היה אומר את קובצי המשניות ששינן ואחר כך ערכו דיון בבית המדרש סביב אותה הלכה שנאמרה. אך היו גם קבצי משניות שנכתבו על ידי חכמים שונים, כך למדו בבתי המדרש על דורו של רבי יהודה הנשיא. כשראה רבי יהודה הנשיא כי עקב הגזרות הקשות והתלמידים שהתמעטו ומתוך חשש שתשתכח התורה, החליט להמשיך את פועלו של ר' עקיבא וללקט את כל הקבצים שנלמדו בבתי המדרש השונים ולאחדם לקובץ אחד אחיד ומסודר לפי נושאים שילמד בכל מקום. רבי ערך וסידר את המשנה לפי נושאים ובמקרים מסוימים הוכנסו משניות, לא בגלל הקשר נושאי, אלא בעקבות מבנה או צורה שאיחדה בין המשניות. כמו למשל, במסכת מגילה "אין בין אלא". חיבור זה קרוי בפי כל ששה סדרי משנה.
ועשית על פי התורה מול לא תוסיף – הכוזרי	עלינו לשמוע לכל דברי השופט או הנביא שבאותו הדור. עניין לא תוסיף נאמר לגבי המוני העם, שלא יוסיפו על דעת עצמם הלכות ומצוות, אלא יש לשמוע רק אל הכהנים השופטים או הנביאים שבאותו דור.
חיי אדמת חכמת אדם	מחבר רבי אברהם דנציג. הספר הוא סיכום הלכות לשו"ע אורח חיים, אבל בנויים בחלוקה מקורית וחדשה. ופעמים יש שילוב הלכות מורה דעה ואורח חיים. הצורך בחיבור ספר זה בערבות טרדות הפרנסה, אדם לא יוכל להקדיש זמן רב ללימוד, לכן ספרו קצר וכך כל אדם יוכל בחודש לגמור את הספר וכך בשבת.
חלוקת המקרא לפרקים	הגמון נוצרי שחי במאה ה-13 חילק את התורה לפי פרקים. ע"כ אנו נתקלים מספר פעמים בעניין שאינו קשור לרצף הנושאי של הפרק, או עניין שנקטע באמצע וכדומה. גם אברבנל הציע חלוקה משלו של התורה, אך לבסוף נתקבלה החלוקה של אותו הגמון נוצרי.
טעמי המקרא	בתנ"כים ובחומשים המודפסים ומנוקדים על פי המסורה, בנוסף לניקוד מופיעים סימנים נוספים מעל ומתחת למילה, אלו הם טעמי המקרא. לטעמים אלו מספר תפקידים: 1. טעמים אלו מנחים את הקורא בתורה כיצד לקרוא את המילה בנעימה מסוימת. 2. טעמים אלו מראים לנו היכן ההטעמה בכל מילה. 3. הטעמים עוזרים לנו גם מבחינה תחבירית, ומציינים מתי ישנו הפסק בין מלים ומתי ישנו רצף.
כלל ופרט	כלל ופרט – מלמד על הפרט כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט כגון: יש להביא קרבן "מן הבהמה – כלל מן הבקר ומן הצאן – פרט תקריבו את קרבנכם, אין בכלל אלא מה שבפרט. ואם כן אפשר להקריב רק בקר וצאן מן הבהמה ולא בעלי חיים אחרים הפרט מלמד אותנו מה צריך לעשות ולא להוסיף על הפרט פרטים אחרים.
כלל ופרט וכלל – אי אתה דן אלא כעין הפרט	כלל ופרט וכלל מלמד על כל הדומים לפרט הכתוב בדברים מציין: ונתתה הכסף בכל אשר תאור נפשך – כלל בבקר ובצאן בין ובשכר – פרט ובכל אשר תשאלך נפשך – כלל וכאן – אין אתה דן אלא כעין הפרט. הכוונה מה הפרט מפורש פרי מפרי וגדולי קרקע אף כל הנאכל בכסף של מעשר שני יהיה מפרי וגידולי קרקע (דין בהמות בכלל גידולי קרקע) מידה זו היא שילוב של כלל ופרט ומידה של פרט וכלל ולכן הוא מלמד על כמות ממוצעת בין שתי המידות הקודמות ואם כן "כלל ופרט וכלל מלמד על כל הדומים לפרט.
כסף משנה (פרשן לרמב"ם)	רבי יוסף קארו מחבר השולחן ערוך והבית יוסף. הספר כסף משנה עוסק בגילוי מקורות הרמב"ם ומיישב את השגות הראב"ד.
כתיב מלא וחסר	כשם שכל אות יש לה משמעות כך גם יש חשיבות לצורת הופעת המלים בתורה, יש מלים שמופיעות בכתיב מלא ויש המופיעות בכתיב חסר ועל השוני הנ"ל חז"ל דרשו ולמדו הלכות רבות.
כתיבת המשנה	רמב"ם – למה נכתבה המשנה רבי יהודה הנשיא ראה שהתלמידים מתמעטים, מלכות רומי מתחילה לשלוט בעולם ועמה גם גזרות נגד עם ישראל וחשש שמא תשתכח התורה, ערך חיבור אחיד כדי שבכל מקום בעולם יוכלו ללמוד ממנו.
כתיבת התורה	משה רבנו כתב את כל התורה הכוללת את עשרת הדברות, מצוות עשה ולא תעשה, וכן את כל הסיפורים מתחילת בריאת העולם. התורה נכתבה בגוף שלישי, אמנם יש מקומות בהם לכאורה ניתן לראות כי משה מדבר בגוף ראשון, כמו למשל, בפרשת ואתחנן שבספר דברים: "ואתפלל אל ד'", "או ואתחנן אל ד'", אך גם שם הדברים נכתבו כך כדי לספרם בלשון אומרים, כפי שמוזכר בתחילת החומש "ואלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל".
כתיבת התורה בגוף שלישי	התורה קדמה לבריאת העולם והייתה כתובה על ידי הקב"ה, והקב"ה אמר למשה והוא כתב. ע"כ היא כתובה בגוף שלישי.

מונח	ביאור
לא תסור	אסור לעבור ולנהוג בניגוד להוראת בית הדין הגדול שבירושלים בכל עניין הקשור למצוות עשה ולא תעשה, גזרות ותקנות, וכן דברים שנלמדו ע"י המידות או מפי השמועה וכדומה. כל מי שעובר על דבריהם עובר על מצוות לא תעשה, אבל לא לוקה. שנאמר, "לא תסור מכל דבר אשר יגידו לך ימין ושמאל".
לא תסור והצורך בו לפי הרמב"ן	הרמב"ן טוען שכל אדם צריך להישמע לדברי חכמים גם אם נראים דבריהם כטעות בעיניך, עליך לשמוע ולעשות "ככל אשר יורוך". הסיבה לכך היא שהתורה ניתנה בכתב ואם כל אדם ייתן פרשנות משלו לתורה, יהיו מספר תורות. והיות ובית הדין קיבל במסורת את הפירוש וההלכה ממה רבינו לכן יש ללכת לפי דברי חכמים. יתרה מזו, רוח הקודש שורה על משרתי ה' וזאת כדי לשומרם מלטעות.
לחם משנה (פרשן לרמב"ם)	רבי אברהם די בוטן נולד בטורקיה 1545 פירש את הרמב"ם
לימוד תורה עד רבי יהודה הנשיא	לימוד התורה עד רבינו הקדוש. מדור לדור העבירו את המסורת והפירוש לתורה. והיכן שהייתה מחלוקת פסקו בית דין על פי רוב. עד ר' יהודה הנשיא ראש בית הדין או הנביא היה כותב את ההלכות ששמע מרבותיו בעל פה. -רבינו הקדוש ר' יהודה הנשיא ליקט את כל ההלכות, דברי החכמים ומחלוקתם מבתי המדרש השונים וסדרם לפי נושאים ועניינים.
מגדל עוז(פרשן לרמב"ם)	ר' שם טוב אבן גאון חי בספרד בתחילת המאה ה 14 תלמידו של הרשב"א. מטרת כתיבת הספר להגן על הרמב"ם מהשגותיו של הראב"ה.
מגיד משנה (פרשן לרמב"ם).	ר' וידיאל די טולושא, חי בספרד במאה ה-14 חברו של הר"ן. מטרת כתיבת הספר- לבאר עניינים קשים ולציין מקורות לרמב"ם.
מדרשי הלכה	לימוד ההלכה בדרך מדרשית הייתה מצויה בתקופה התנאית בשני בתי מדרש עיקריים: I. בית מדרש של ר' עקיבא II. בית מדרש של ר' ישמעאל. ישנם הבדלים בדרך הלימוד המדרשית בשני בתי המדרש. שיטת ר' ישמעאל הייתה "דברה התורה בלשון בני אדם" ולכן אין ללמוד ולדרוש מכפילויות בתורה, "אין עונשין מן הדין", ויש ללמוד את ההלכות על פי "כלל פרט וכלל". לעומת זאת, שיטת ר' עקיבא הייתה שיש לדרוש כל מקום שמופיע בו כפילות, "עונשין מן הדין" ויש ללמוד הלכות על פי ריבוי ומיעוט. כל החומר שנלמד בבתי המדרש השונים לוקט בתוך קבצי מדרשים הקרויים מדרשי הלכה. ניתן לחלק את מדרשי ההלכה העיקריים המצויים בידינו כיום לפי בתי המדרש השונים: מבית מדרשו של ר' עקיבא יש לנו מספר מדרשים – על ספר שמות "מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי", על ספר ויקרא "ספרא", על ספר במדבר "ספרי זוטא" ועל ספר דברים "ספרי דברים". מבית מדרשו של ר' ישמעאל יש לנו מספר מדרשים – על ספר שמות "מכילתא דר' ישמעאל", על ספר במדבר "ספרי במדבר" ועל ספר דברים "מדרש תנאים".
מונחים השכיחים בגמרא	אבעיא להו - נשאלה להם : פתיחה לשאלה של הלומדים לחכמים בבית. אגדה , אגדתא, - החלק הלא הלכתי שבגמרא איתמר - נאמר : פתיחה להבאת מחלוקת אמוראים. אמר מר – פתיחה לדברי אמורא: בעיא- שאלה: פתיחה לבעיה שנשאלה ע"י אמורא ברייתא – כל מקור תנאי שאינו נכלל במשנה שערך רבי יהודה הנשיא , מקורות אלו נקראות ברייתות הפתיחה הרגילה לפני הבאת ברייתא "תנו רבנן", תנאי אידך. גופא- הגוף, לגופו של עניין : פתיחה למשנה או ברייתא או מימרא (שכבר הובא חלק ממנה וכעת היא מובאת כדי לשאת ולתת בה או להשלימה הלכה – קביעת הלכה לאחר מחלוקת לימא כתנאי = פתיחה לברייתא שיש בה מחלוקת תנאים והמקשן רוצה לזהות את דעות האמוראים . מתקיף ליה- מתקיף אותה מקשה על דבר מכוח ההיגיון מבלי להסתמך על ראיה. סוגיא – הלכה וכל המשא ומתן שבגמרא עליה. סיוע – חיזוק ההלכה לקיימה ולעשותה . פרכא – תשובה . צריכא - צריכים: המשנה צריכה ואינה מיותרת משום שיש בה חידוש. קושיה- שאלה ששואל יחיד איתיביה או רבים מיתיביה על הלכה ששמע בבית המדרש . ורמינהו- קושיה -הטל והשלך אותן: פתיחה לעימות בין שני מקורות סותרים. שינוי- תירוץ. שמעתתא – שמועה: הלכה של אמורא . תא שמע- בוא ושמע : פתיחה להבאת הוכחה כסיוע או קושיה או פתרון. תוספתא- תוספת : הלכות שלא הוכנסו למשנה וכוונסו ע"י ר' חייא לתוספתא פתיחה לציטוט תוספתא היא תנא. תיקו – תשובה תעמוד הבעיה ללא פתרון. תיובתא- השבה, תשובה: סתירת דברי אמורא ע"י הבאת מקור תנאי הסותר. תנא- שנה : פתיחה לברייתא קצרה המבארת את המשנה תנן- למדנו במשנה : פתיחה למשנה להקשות ממנה או להסתייע בה. תנאי – פתיחה לברייתא המתחלת בשמו של תנא.
מכלל שהוא צריך לפרט ומפרט שהוא צריך לכלל	במידה זו הכלל והפרט אינם באים להוסיף או לצמצם זה את זה, אלא לפרש זה את זה . במידה זו למדים מהפרט ומהכלל יחד.
מלאכת שלמה	א. פירוש מלאכת שלמה – זהו פירוש מקיף ומעולה על המשנה שנכתב ע"י ר' שלמה העדני.
מסורה	המסורה כשמה כן היא מהווה את המסורת שליוותה את עם ישראל מתקופת משה רבנו ועד ימינו, של העברת התורה מאב לבן ומדור לדור, תוך שמירה ודיוק בכתיבתה וקריאתה, עד כדי מסירת נפשנו על קדושתה. המסורה כוללת מס' תופעות.

מזנה	ביאור
מפרט וכלל	פרט וכלל מלמד על הכל פרט וכלל – הכלל מוסיף על הפרט ומרבה הכלל הכתוב בדברים מציינין: "וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו" – פרט וכן תעשה לכל אבדת אחיך" – כלל. במידה זו נכתבו הפרטים כדי שלא נמעט מן הכלל.
משנה ברורה	חבר ע"י רבי ישראל מאיר הכהן מראדין המכונה "החפץ חיים" על שם ספרו על דיני לשון הרע. הספר הוא סיכום לשולחן ערוך אורח חיים הבנוי משלושה חלקים א: משנה ברורה – ברור מקורות ההלכה והטעמים של המרן ותוספת מספרי הפוסקים בדורות האחרונים ב: ביאור הלכה – דיון מעמיק בהלכות שונות ג: שער הציון – מקורות לדינים, שהובאו לספר זה נתחברו פירושים כגון "באר היטב" חיבור הספר נובע משום שראה שלימוד השולחן ערוך בלי לימוד הוא כספר חתום ולא תמיד מובן. הסיבה השנייה – קשה לפסוק הלכה למעשה בכל דין מפני מחלוקות המובאות בפוסקים האחרונים ואין אדם יודע לפנות, והיום אדם נזקק לחפש בספרים נוספים כדי לידע את הדין שאינו מבורר בשו"ע.
משנה למלך (פרשן לרמב"ם)	ר' יהודה רוזאניס שימש ברבנות בקושטא נפטר 1727.
משניות קדומות	אלו משניות מתקופת הבית, סמוך לחורבנו, ניתן לזהות משניות אלו לפי שמות תנאים מתקופה זו, וכן עדויות היסטוריות המצוינות במשנה. כמו למשל, תאור הבאת הביכורים למקדש, קריאת התורה בהקהל וכן ההלכות הדנות בעבודת בית המקדש. בזמן בית המקדש בתי הדין שפעלו הכריעו בעניינים שיש בהם מחלוקת, לכן ניתן לראות שבמשניות שמאותה תקופה לא רבו המחלוקות.
נ' הפוכה	בתשעה מקומות בתנ"ך אנו מוצאים נ' הפוכה. תפקידה לרמוז לנו שהקטע שהובא אינו ממוקם במקומו הנכון מבחינה נושאת.
נושאי כלים לשולחן ערוך	ספר מאירת עיניים – רבי יהושע פלק כץ מביא שגיאות שנפלו בשו"ע ומפשר בין דעת הרמ"א והש"ע. שפתי כהן – ש"ך, רבי שבתי כהן הוא משלים את ביאור הסמ"ע (ספר מאירת עיניים) ומבקר ומשיג על הש"ע ועל המקורות עליהם מסתמך הש"ע. טורי זהב – ט"ז- מגן דוד רבי דוד הלוי – פירוש לשולחן ערוך על ארבעת חלקיו. מגן אברהם – ספרו של רבי אברהם גומבינר. הספר הוא פירוש לשולחן ערוך על חלק אורח חיים ודרכו הוא למצוא פשרה בין פסקיו של רבי יוסף קארו והרמ"א. חלקת מחוקק ספרו של רבי משה לימא פירוש לש"ע לאבן העזר מיישב סתירות ודן במקורות שמביא הש"ע.
נצחיות התורה בקבלה – רס"ג	רס"ג טוען כי דברי התורה יישארו לתמיד ולא יתבטלו ולטענה זו, הוא מביא סימוכין מדברי התורה: (1) נאמר בתורה בעניין מס' המצוות "לדורותיכם" (2) בחומש דברים פרק ל"ג נאמר: "מורשה קהילת יעקב" (3) עם ישראל אינו אומה אא"כ יש לו תורה.
נצחיות התורה ותפקיד הנביא – רמב"ם.	הרמב"ם טען שהתורה נתנה לנו לעולמי עד ואין להוסיף או לשנות בה, אלא לקיימה ולשומרה. תפקיד הנביא הוא להנחיל בעם את התורה ולצוותם לנהוג על פיה. וכל נביא האומר כי יש להוסיף או לבטל חלק מדברי התורה לתמיד הינו נביא שקר ודינו מוות בחנק.
נקוד על אותיות	אנו מוצאים בחמשה עשר מקומות בתנ"ך ניקוד על אותיות או מילים. רשימה כוללת של כל המופעים ניתן למצוא במדרש ספרי.
סמכות בית הדין לבטל הלכה	לגבי ביטול הלכה של בית דין קודם יש להבחין בין סוגי ההלכות השונים: I. אם זו הלכה שנלמדה על ידי אחת מן המידות, לבית הדין יש סמכות לבטל את ההלכה. II. אם זו גזרה או תקנה בית הדין יכול לבטל רק אם הוא גדול מקודמו בחכמה ובמניין. III. אם זה סייג שאיסורו כבר התפשט בכל ישראל, אי אפשר לבטלו ולהתירו כלל.
סמכות בית הדין לגבי דין תורה	יש סמכות ביד בית דין לבטל מצוות עשה או לא תעשה וכל דברי תורה, אבל רק לפי שעה, באופן זמני בלבד, וזאת אם ראו חכמים שזהו צורך הציבור וכדי לחזק את התורה והדת פסקו כך.
סמכות נביא	נביא יכול לצוות לבטל מצוות "עשה" או להתיר לעושת מצוות "לא תעשה", לפי צורך השעה. וזאת לזמן מוגבל וזמני, למעט עבודה זרה שאם הנביא מצווה לעבוד עבודה זרה אסור להישמע לו. אבל בלימוד הלכה בעיון ובסברה הנביא נחשב ככל חכם אחר, ואין לו כוח לשנות או לחדש יותר מאשר לחכמים.
ערוך השולחן	רבי יחיאל הלוי כתב את ספרו במתכונת השו"ע באותה חלוקה לסימנים אך בהרחבה. נימוקו לחבור כי לאחר דורו של המרן שו"ע קמו פוסקים רבים ונתחברו חיבורים רבים ושוב אין אדם יודע כיצד לפסוק הלכה מרב הדעות. ולכן חיבר את ספרו בו מביא את דעת השו"ע והאחרונים החולקים עליו והכרעת הלכה.
פוסקים האחרונים – כללי	הפוסקים האחרונים מתחלקים לשלוש קבוצות 1. ספר הנכתב כפירוש או דיון בדברי הטור והשו"ע 2. ספר הנכתב כשאלות ותשובות וסודרו השו"ת ע"פ סדר השו"ע 3. כתיבת ספר חדש הכולל את ההלכות כולן עומדים בפני עצמן ואין צורך ללמוד עם השו"ע או הטור.
פירוש משנה לרמב"ם	פירוש הרמב"ם לכל המשנה – פירוש זה נכתב ע"י ר' משה בן מימון לפני כ- 800 שנה.
פירושים מחודשים	בשונה מהפירושים הקודמים, הפירושים המחודשים אינם קבלה מסיני, אלא אלו הלכות שנלמדו ע"י הסברה וההיגיון, או ע"י שימוש באחת מן המידות, ואף ניתן לחלוק עליהן. יתרה מזו, הם מבוססים על התורה שבכתב

מזנה	ביאור
	ונחשבים כדיני תורה. פירושים אלו נחקקים על פי רוב ובית דין יכול לבטל דברי בית דין אחר.
פירושים מקובלים	אלו ההסברים לכל הדברים הסתומים בתורה, שמסר הקב"ה למשה בסניני. על פירושים אלו אין מחלוקת והם נלמדים מתוך אסמכתאות, ראיות או ע"י שימוש באחת מן המידות.
פסיקת הלכה מן המשנה	אין פוסקים הלכה ממשנה. אי אפשר ללמוד הלכה לדורות מהמשנה, היות ואין כולם יודעים את טעמי המשנה ויכולים לטעות. וכן יש פעמים שהמשנה מובאת על פי דעת יחיד, וההלכה אינה כמותו. יתרה מזו, גם במקום שרשום במשנה שההלכה כפלוני, אין לסמוך על כך, אלא יש לבדוק את הפסק בתלמוד.
פרשה פתוחה פרשה סתומה	תפקידן לחלק את התורה לפי תוכנה לעניינים שונים, כאשר פרשה פתוחה מרמזת לנו שהעניין שהוזכר לעיל קשור מבחינה נושאית לנאמר קודם לכן, ואילו פרשה סתומה מרמזת לנו שהעניין שהוזכר לעיל אינו קשור לנאמר קודם לכן, והוא נושא בפני עצמו. פרשה פתוחה מופיעה בחומשים בציון האות "פ" ואילו פרשה סתומה מופיעה בפרשה באות "ס".
פרשני המשנה – כללי	פירושים רבים נכתבו למשנה. העיקריים שביניהם היו: א. פירוש הרמב"ם לכל המשנה – פירוש זה נכתב ע"י ר' משה בן מימון לפני כ-800 שנה. ב. פירוש ר' עובדיה מברטנורא – פירוש זה נחשב לנפוץ ביותר והוא נכתב לפני 500 שנה. פירוש זה מסביר ומסכם את דברי המשנה תוך הבאת פסיקת ההלכה בגמרא. ר' עובדיה הסתמך בפירושו בעיקר על דברי רש"י בפירושו על המשנה שבתלמוד. ג. תוספות יום טוב – פירוש זה נכתב על ידי ר' יום טוב לפימין הלר לפני כ-350 שנה. פירוש זה נכתב במטרה להוסיף ולפרש את דברי הרע"ב ולדקדק בדברי המשנה. ד. פירוש מלאכת שלמה – זהו פירוש מקיף ומעולה על המשנה שנכתב ע"י ר' שלמה העדני. ה. פירוש תפארת ישראל – פירוש זה נכתב על ידי ר' ישראל ליפשיץ לפני 100 שנה. הפירוש בנוי על שני חלקים: חלק אחד הקרוי "יכין" כולל בתוכו את פרוש הפשט הבסיסי של המשנה, ואלו החלק השני הקרוי "בועז" כולל בתוכו פלפולים ודרשות על דברי המשנה. בסוף כל פרק הביא המחבר את פסקי ההלכה מהתלמוד.
קיצור שולחן ערוך	רבי שלמה גנצפריד ספר המסכם בצורה השווה לכל נפש. הספר קל ובהיר עיקר הספר הוא קיצור האורח חיים ומס' נושאים מחושן משפט. הספר אינו כולל את ההלכות התלויות בארץ.
קל וחומר	קל וחומר היא מידה הגיונית, ועל כן יש רשות לחכמים לדרוש מידה זו. מכאן אדם יכול לדון קל וחומר, ומאידיך יכול חכם לדחות את הקל וחומר. קל וחומר: לומדים מעניין אחד קל, על עניין אחר חמור ממנו. או להיפך בדרך ההיגיון. לדוגמא: "ומה הדיוט שנגח של הדיוט חייב, אם נגח של הקדש לא כל שכן שחייב." (בבא קמא, ל"ז, ע"ב).
קרי כתיב	דרך הקריאה של המילה קרויה כתיב, ואת הצורה הכתובה אנו מכנים כתיב. בתורה יש 848 קרי וכתיב. מובא שהלכה למשה מסיני שהמילה תהא נכתבת כמו שהיא בתורה ונקרית בצורה אחרת.
רבי יהודה הנשיא	לאחר מספר שנים כאשר היחסים עם השלטון הרומי היו טובים החליט רבי יהודה הנשיא לקבץ את כל הנאמר בבתי המדרש השונים ובאמצעות כספו, חוכמתו והתמדתו ערך וחתם את המשנה. למרות כל הגזרות והגלות הצליחו גדולי הדורות לשמר את המסורת שבעל פה, ולאחר שנכתבה המשנה הוספו פרשנים סביבה וכך אט אט הצליחו להקים מרכזי תורה חדשים.
רבי עובדיה מברטנורא	א. פירוש ר' עובדיה מברטנורא – פירוש זה נחשב לנפוץ ביותר והוא נכתב לפני 500 שנה. פירוש זה מסביר ומסכם את דברי המשנה תוך הבאת פסיקת ההלכה בגמרא. ר' עובדיה הסתמך בפירושו בעיקר על דברי רש"י בפירושו על המשנה שבתלמוד.
רבינו אשר- הרא"ש	הרא"ש נולד בשנת 1250, תלמידו של המהר"ם מרוטנבורג. היה ראש בית הדין בטולדו בספרד. ספרו הגדול – פסקי הרא"ש בדומה לספרו של הרי"ף ספר הלכות ע"פ סדר המסכתות הבבלי ונכללו רק הלכות הקשורות לזמן הרא"ש נולד בשנת 1250, תלמידו של המהר"ם מרוטנבורג. היה ראש בית הדין בטולדו בספרד. ספרו הגדול – פסקי הרא"ש בדומה לספרו של הרי"ף ספר הלכות ע"פ סדר המסכתות הבבלי ונכללו רק הלכות הקשורות לזמן הזה. הרא"ש הביא בספרו את דעות חכמי אשכנז וספרד ופסק לפי הכרעתו בעניינים חלוקים מטרת כתיבת ספרו- ראה כי נתמעטו לומדי התלמוד וחשש שיכשלו בדין ובהוראה אם יסתמכו רק על דברי הרמב"ם ללא בדיקת הבמקור בגמרא עליו הסתמך.
רדב"ז (פרשן לרמב"ם)	נולד בספרד ועלה לארץ ישראל בשנת 1513 התגורר בקהיר כ-40 שנה הקים ישיבה. בין תלמידיו, האר"י. לסוף חזר לירושלים ומשם לצפת והיה בחברתו של יוסף קארו, נפטר בשנת 1574 מטרת חיבורו- להשלים את החלקים החסרים בפירושו של המגיד משנה.
רמזים וסודות בתורה	כל סודות התורה ודרושיהן נמצאים בתורה, חלק במפורש וחלק ברמזים, שניתן לפענחם ע"י גימטריות ודרשת כל אות ואות.
שולחן ערוך בית יוסף	רבי יוסף קארו בעל השולחן ערוך נולד בספרד 1488, עלה לא"י והתיישב בצפת. בית יוסף – פירוש לארבעה טורים והבאת המקורות להלכה מהגמרא והראשונים. בפסיקה ההלכתית של הבית יוסף, רבי יוסף קארו מסתמך על שלושת עמודי ההוראה והם: הרי"ף הרמב"ם והרא"ש ובכל מקום ששנים מסכימים לדעה אחת, פסק הלכה כמותם. ובמקום שאחד לא גילה דעתו והשנים חלוקים, הסתמך על דעת רב מהפוסקים הרמב"ן, רשב"א רא"ש ועוד. לאחר שסיים רבי יוסף קארו את ספרו עשה קיצור לבית יוסף מבלי הזכרת מקורות, ונקרא השולחן ערוך ומאז הוא הספר המוסמך ביותר להוראת ההלכה הפוסקה.

מובנה	ביאור
שולחן ערוך הרב	רבי שניאור זלמן מלאדי- מחבר "שולחן ערוך הרב" הספר נכתב בהשראת רבו המגיד דב ממזריץ . מטרת הכתיבה : ספר שירויץ בו הקורא מבלי לחקור כל דין ולמעשה. הספר הוא סיכום של השו"ע.
שתי דרכים בלימוד	לימוד מתוך המקורות – הרי"ף הרא"ש . לימוד מתוך פסקי הלכה – רמב"ם – טור (ר' יעקב בן אשר)
תוכן התלמוד	התלמוד כולל 4 דברים עיקריים: 1. פירוש על המשנה 2. קביעת פסק ההלכה במחלוקת בספרות התנאית 3. הבאת חידושים ופולמוסים, גזרות ותקנות 4. הבאת דרשות קשורות לעניין הפרק.
תוספות – רבי יום טוב ליפמן	תוספות יום טוב – פירוש זה נכתב על ידי ר' יום טוב לפימין הלר לפני כ- 350 שנה. פירוש זה נכתב במטרה להוסיף ולפרש את דברי הרע"ב ולדקדק בדברי המשנה.
תורה שבכתב לא מובנת בלי תורה שבע"פ – כוזר	הכוזרי טוען שללא התורה שבע"פ לא נוכל לקיים ולהבין את המצוות. כי דברי התורה שתומים ורק ע"י התושבע"פ נוכל להבינם . הוא מביא דוגמאות רבות הממחישות זאת וכך רוצה הוא להוכיח ולתקוף את חשיבת הקראים.
תושב"ע מבדילה בין ישראל לאומות	אם יכתבו את התורה שבעל פה ייפול גם בה ספק בהקשר להבנת דברי חכמים. לכן לא נכתבה התושבע"פ, בכדי שתהיה מסורת אחת אחידה. יתרה מזו, אם התושב"ע הייתה נכתבת היא לא הייתה יכולה להיות מתאימה לתקופות החדשות ולהתפתחויות הטכנולוגיות, לכן ניתנו העיקרים והכללים בעל פה ובכל תקופה ניתן היה להסתייע בהם לצורך פסיקת ההלכה. הקב"ה ידע שאומות העולם ישעבדו את עם ישראל, ואם התורה שבעל פה הייתה כתובה היו הגויים נוטלים אותה מישראל ומתיימרים לומר שהם קבלו אותה מהקב"ה והם העם הנבחר ולא עם ישראל, ע"כ התושבע"פ שפירושה ניתנו במסורה ממש היא זו שמבדילה בין עם ישראל לאומות.
תנא	תנא – פירוש מילולי: "לומד, שונה" תנא – חכם מתקופת התנאים.
תפארת ישראל	פירוש תפארת ישראל – פירוש זה נכתב על ידי ר' ישראל ליפשיץ לפני 100 שנה. הפירוש בנוי על שני חלקים: חלק אחד הקרוי "יכין" כולל בתוכו את פרוש הפשט הבסיסי של המשנה ואלו החלק השני הקרוי "בועז" כולל בתוכו פלפולים ודרשות על דברי המשנה. בסוף כל פרק הביא המחבר את פסקי ההלכה מהתלמוד.
תקופת האמוראים וחתומת התלמוד	לאחר חתימת המשנה הסתיימה תקופת התנאים והחלה תקופת האמוראים. תפקידם של האמוראים היה לפרש את המקורות התנאיים השונים. האמוראים נמנעו מלחלוק על המשנה ועסקו בפירושה, תרצו סתירות בין מקורות, פסקו הלכות חדשות, מנהגים, קבעו כללי פסיקה ואף עסקו באגדה. האמוראים פעלו בשני מרכזים עיקריים בבבל ובארץ ישראל, ניתן לעמוד על מספר הבדלים בין שני מרכזי הלימוד: בא"י השפה הייתה ארמית מזרחית, בתי המדרש העיקריים היו בצפורי, קיסריה, טבריה ולוד, המצב הכלכלי-חברתי היה קשה, מלכות רומי התחזקה וגרמה לקשיים רבים בקרב היהודים ובעקבות כך הספרות הא"י הייתה דלה מאוד. לעומת זאת בבבל השפה הייתה ארמית בבליה, בתי המדרש העיקריים היו סורא, נהרדעא, פומבדיתא, ונרש, והמצב הכלכלי-חברתי היה יחסית טוב. הפרסים שלטו בבבל ויחסם היה טוב ליהודים, ובעקבות כך יכול היה להתפתח המרכז היהודי מבחינה ספרותית-הלכתית. תמצית דברי האמוראים מצוייה בשני התלמודים: הבבלי והירושלמי. התלמוד הירושלמי נחתם במאה הרביעית, ואילו התלמוד הבבלי נחתם במאה החמישית, אך גם דברי החכמים מהדורות היותר מאוחרים הוכנסו לתלמוד הבבלי. גאוני בבל הפיצו את התלמוד הבבלי והוא הפך להיות ספר ההלכה המחייב בכל ישראל.
תקופת יבנה	לאחר חורבן בית המקדש בשנת 70 ע"י טיטוס גלתה הסנהדרין מירושלים ליבנה, ורבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו הקימו ביבנה את המרכז הרוחני במקום בירושלים. אחד מתלמידיו הבולטים של רבן יוחנן בן זכאי היה ר' עקיבא שתרם רבות להתפתחות ההלכה.
תקנות גזירות	תקנות - דברים שתיקנו חכמים, ושאינן בהם לא תוספת ולא גירעון במצווה כלשהי, אלא לתועלת לבני אדם או לתקנת החברה. דוגמה: תקנת פרוזבול, כדי שאנשים לא יימנעו מלהלוות לזולת מחשש שמיטת החוב גזרות - דינים שחכמים קבעו בכל דור ודור, כדי לעשות סייג שלא לעבור על איסורי תורה. דוגמה: איסור בשר עוף בחלב. מן התורה אסור רק איסור בשר בקר בחלב, וחכמים אסרו בשר עוף בחלב, כדי להרחיק את האדם מלאכול בשר בקר בחלב.
שאלות שהופיעו בבגרויות	
– "כסף משנה".	"כסף-משנה" - חיבר ר' יוסף קארו. תוכן הפירוש: מציין את המקורות שעליהם ביסס הרמב"ם את ההלכה, מתרץ את השגות הראב"ד על הרמב"ם, ודן עם ה"מגיד-משנה" במקומות שבהם הוא חולק על הרמב"ם.
- "תקנות וגזרות":	תקנות הן דינים שתיקנו חכמים לצורך הנהגת החברה ולתועלת הקהילה, כגון תקנת פרוזבול, תקנה ללימוד הלכות חג בחג. גזרות הן דינים שנהגו חכמים כדי לעשות סייג שלא לעבור על איסורי תורה, כגון איסור בשר עוף בחלב, איסור מוקצה בשבת.
- בית יוסף –	פירוש לארבעה טורים והבאת המקורות להלכה מהגמרא והראשונים.
– הלכה למשה מסיני	הלכה למשה מסיני – הן ההלכות שאין להם קשר ישיר לפסוק כלשהו ואי אפשר להוציאן מן הכתוב באחת מדרכי הסברה או ב"ג מידות. דוגמה: התפילין צריכים להיות שחורים, מרובעים, תפירתם בגידים וכו'. שיעורין (כזית, כביצה) ביחס למצוות).

מזנה	ביאור
- התרומה של הגאונים לספרות התורנית.	תרומת הגאונים לספרות התורנית: השיבו תשובות לשאלות שנשלחו אליהם בכל העניינים: הלכה, אגדה, השקפה ומוסר ועוד, וכן בפירוש המקראות וסוגיות התלמוד. העלו על הכתב מסורות בנוסח התפילה, בקביעת הלוח היהודי וקידוש החודש.
- יצירות מן הספרות התורנית, בתקופות שונות.	א. (1) בית יוסף - ר' יוסף קארו, סוף תקופת הראשונים. (2) ספר המאור - הרמב"ם, חי בשנת 1135 - תקופת הראשונים. פירושים והשגות על הרי"ף. (1) ארבעה טורים - ר' יעקב בן הרא"ש, נולד בשנת 1220] - תקופת הראשונים. (4) בן איש חי - ר' יוסף חיים, חי בתקופת האחרונים. ב. (1) בית יוסף - פירוש מקיף על ארבעה טורים. (2) ספר המאור - פירוש מקיף על שישה סדרי משנה. (3) ארבעה טורים - ספר הלכה מקיף המחולק לארבעה טורים: אורח חיים, אבן העזר, יורה דעה, חושן משפט. (4) בן איש חי - דרשות והלכות הערוכות לפי פרשת השבוע.
- לבושים	רבי מרדכי יפה כתב את הספר. הספר בנוי עפ"י סדר השולחן ערוך. ההלכה ונימוקה מובאת בדרך קצרה בדומה לשולחן ערוך. אך בספר מובאות כל הדעות והנימוקים (בניגוד לשו"ע). ההלכה בספר זה מבוססת על פסקי חכמי אשכנז ופולין (גם-כן בניגוד לשו"ע שפוסק לרוב כדעת הספרדים).
- משנה תורה לרמב"ם	. "משנה תורה" - מחולק ל"ד נושאים. בספר "קדושה" כלולים שני הנושאים: "איסורי ביאה" ו"מאכלות אסורים". הרמב"ם כלל שני נושאים אלו תחת השם "קדושה", כיוון שבשני עניינים אלו קידשנו הקב"ה והבדילנו מן האומות. בשניהם נאמר בתורה לשון הבדלה: "ואבדיל אתכם מן העמים", "אשר הבדלתי אתכם מן העמים".
- סוגי הלכה	(1) הלכה למשה מסיני - ההלכות שניתנו למשה בסיני, ושאינן להן קשר כלשהו לפסוק מסוים. דוגמה: שהתפילין יהיו מרובעים ושחורים וכן שהרצועות תהיינה שחורות. (2) גזרות - דינים שחכמים קבעו בכל דור ודור, כדי לעשות סייג שלא לעבור על איסורי תורה. דוגמה: איסור בשר עוף בחלב. מן התורה אסור רק איסור בשר בקר בחלב, וחכמים אסרו בשר עוף בחלב, כדי להרחיק את האדם מלאכול בשר בקר בחלב. (3) תקנות - דברים שתיקנו חכמים, ושאינן בהם לא תוספת ולא גירעון במצווה כלשהי, אלא לתועלת לבני אדם או לתקנת החברה. דוגמה: תקנת פרוזבול, כדי שאנשים לא יימנעו מלהלוות לזולת מחשש שמיטת החוב (4) אסמכתא - דין של חכמים שהסמיכו אותו על פסוק בתורה, אף-על-פי שאין-פסוק זה בא לדרשה זו, כדי לתת חיזוק לדבריהם או כדי שיזכרו דין זה בקלות יתר. דוגמה: חכמים קבעו שקטן שהגיע לחינוך חייב אביו להעלותו לרגל מדין מצוות חינוך. הם הסמיכו זאת לפסוק "יראה כל זכורך".
- ספרות תנאים	"אמר ר' יוחנן סתם מתניתין ר' מאיר, סתם תוספתא ר' נחמיה, סתם ספרא ר' יהודה, סתם ספרי ר' שמעון, וכולהו אליבא דר' עקיבא". ספרות התנאים שהוזכרו בקטע. מתניתין - משניות אותן ערך ר' יהודה הנשיא. תוספתא - קובצי משניות, כעין משנתו של ר' יהודה הנשיא, עם תוספת והשלמה לדברי המשנה. מכאן השם תוספתא. יש המייחסים את עריכתה לר' חייא. התוספתא ערוכה כסדר המשניות. מדרש הלכה על ספר 'ויקרא', מדרש תנאים על סדר התורה, מכונה גם "תורת כהנים". מבית מדרשו של ר' עקיבא. ספרי - מדרש הלכה על הספרים 'במדבר' ו'דברים'. על ספר 'במדבר' מבית מדרשו של ר' ישמעאל, ועל ספר 'דברים' מבית מדרשו של ר' ישמעאל (על פרשת ראה) ור' עקיבא (מפרשת ראה).
- קבוצות חכמים:	(1) תנאים; (2) אנשי כנסת הגדולה; (3) זוגות. א. (1) אנשי כנסת הגדולה. (2) הזוגות. (3) תנאים. ב. (1) בתקופת "אנשי כנסת הגדולה" - שמעון הצדיק ותלמידו אנטיגנוס איש סוכו. (2) בתקופת הזוגות - הלל ושמיאי. (3) בתקופת התנאים - ר' יהודה הנשיא.
- רב אשי	כתב רמב"ם בהקדמה לסדר זרעים: "וראה בעצתו לעשות בדברי כל הבאים אחרי רבנו הקדוש כמו שעשה רבנו הקדוש בדברי כל הבאים אחרי משה רבנו". הכוונה ל רב אשי, ויצירה זו נקראת "תלמוד-בבלי".
- שולחן ערוך	תמצית ההלכות ללא הזכרת המקורות מהגמרא והראשונים.
- תורה שבע"פ	לפי שאי אפשר שתהיה תורת ה' שלמה, באופן שתספיק בכל הזמנים, לפי שהפרטים המתחדשים תמיד בענייני האנשים במשפטים, והדברים הנפעלים, הם רבים מאוד משיכללם סדר.
- תקופת הגאונים	א. - השיבו תשובות לשאלות שנשלחו אליהם בכל העניינים: הלכה, אגדה, השקפה ומוסר ועוד, וכן בפירוש המקראות וסוגיות התלמוד. - העלו על הכתב מסורות בנוסח התפילה, בקביעת הלוח היהודי וקידוש החודש. ב. "שאלות" - חיבר רב אחאי גאון. הספר עוסק בדרשות ובענייני הלכה ואגדה "הלכות גדולות" - חיבר ר' שמעון קיירא. הספר עוסק בענייני הלכה הנהוגים בזמן הזה, כולל קטעים מן התלמוד, ומסכם את החלק ההלכתי שבהם.
- תקופת יבנה	כתוב בתוספתא עדויות, א' א': "משנכנסו חכמים לכרם ביבנה אמרו: עתידה שעה שיהא אדם מבקש דבר מדברי תורה ואינו מוצא, מדברי סופרים ואינו מוצא... אמרו: נתחיל מהלל ומשמאי". התקופה היא תקופת יבנה. עם חורבן בית המקדש בידי טיטוס חזלה ירושלים לשמש מרכז לתורה, ועל כן חכמים ניסו לקיים את שלמות התורה על-ידי קיום אחדות האומה, שכן בגלל ריבוי מחלוקות יש חשש לשלמותה של התורה.
"משנה תורה" לרמב"ם:	"משנה תורה" - מחולק ל"ד נושאים. בספר "קדושה" כלולים שני הנושאים: "איסורי ביאה" ו"מאכלות אסורים". הרמב"ם כלל שני נושאים אלו תחת השם "קדושה", כיוון שבשני עניינים אלו קידשנו הקב"ה והבדילנו מן האומות. בשניהם נאמר בתורה לשון הבדלה: "ואבדיל אתכם מן העמים", "אשר הבדלתי אתכם מן העמים".

מזנה	ביאור
"ספרות תורנית" לאחר חתימת התלמוד. (דוגמאות)	(1) ר' עובדיה מברטנורה - חיבר פירוש שיטתי על כל שישה סדרי משנה. פירושו שייך ליצירה התורנית של "ספרות הפירושים והחידושים". (2) רבנו אשר בן יחיאל - הרא"ש, כתב את פסקי הרא"ש על מסכתות הש"ס. חיבורו שייך ליצירה התורנית "ספרות ההלכה והפסיקה". (3) ר' יחזקאל לנדא - הנודע ביהודה, חיבר ספר שאלות ותשובות "נודע ביהודה". הספר עוסק בבעיות הלכתיות שהתעוררו בתקופתו. חיבורו שייך לתחום הספרות התורנית של "שאלות ותשובות". כמו כן חיבר ספרי חידושים על מסכתות שונות, בשם "ציון לנפש חיה" (צל"ח), אך בעיקר נודע בספרי השאלות ותשובות.
בעל השגות	"בעל השגות" הוא הראב"ד - ר' אברהם בר דוד מפושקירא. והוא כתב השגות על ספר המאור לרז"ה (על הרי"ף), והשגות על הספר משנה תורה לרמב"ם.
הספרות התורנית,	(1) בית יוסף - ר' יוסף קארו, חי בין השנים ה"לשה-ב"נרה סוף תקופת הראשונים. (2) ספר המאור - הרמב"ם, חי בשנת 1135 - תקופת הראשונים (3) ארבעה טורים - ר' יעקב בן הרא"ש, נולד בשנת 1220 - תקופת הראשונים. (4) בן איש חי - ר' יוסף חיים, חי בתקופת האחרונים.
הרי"ף והרא"ש	הרי"ף סידר את פסקיו לפי סדר הגמרא והביא את עקרי המחלוקת והדעות שבגמרא ואת פסק ההלכה. ואילו הרמב"ם סידר את ההלכות לפי נושאים ולא לפי סדר הגמרא. הרא"ש הלך בדרכו של הרי"ף ואילו רבי יעקב בעל הטורים הלך בדרכו של הרמב"ם.
הרי"ף והרמב"ם	א. הרי"ף כתב את פסקיו על-פי סדר הגמרא, תוך כדי השמטת שקלא וטריא שאינה להלכה או נושאים שאינם נוהגים בזה"ז. הרמב"ם חיבר חיבור לפי נושאים, כעין חיבורו של רבי "המשנה", כן חיבורו של הרמב"ם "משנה תורה". הרמב"ם התייחס גם להלכות שאינן נוהגות בזה"ז.
נושאי כלים לרמב"ם	א. "כסף-משנה" - חיבר ר' יוסף קארו. תוכן הפירוש: מציין את המקורות שעליהם ביסס הרמב"ם את ההלכה, מתרץ את השגות הראב"ד על הרמב"ם, ודן עם ה"מגיד-משנה" במקומות שבהם הוא חולק על הרמב"ם. "הרדב"ז" - חיבר ר' דוד בן זמרה. תוכן הפירוש: למשלים את החלקים החסרים ב"משנה-תורה" שעליהם לא כתב.
ערוך השולחן ושולחן ערוך	א. מחבר הספר "ערוך השולחן" הוא: ר' יחיאל מיכל הלוי אפשטיין. ההבדלים בין הספרים הם שמחבר "ערוך השולחן": (1) כתב טעמים ונימוקים לדברי ה"שולחן ערוך". (2) מביא את הדעות השונות ומכריע ביניהן. (3) מיישב את דברי ה"שולחן ערוך" והרמב"ם מההשגות עליהם. (4) דן בהלכות חדשות שלא נכתבו ב"שולחן ערוך", כגון הלכות שלא נוהגות בזמן הזה. ב. ספר "ערוך השולחן העתיד" עוסק בהלכות שלא נוהגות בזמן הזה שבעל ה"שולחן ערוך" לא כתב עליהם כלל, כמו: (1) דיני פאה. (2) תרומות. (3) סנהדרין. (4) ממרים. (5) מלכים ועוד. הרמב"ם, בספרו "משנה תורה", עוסק גם הוא בהלכות שאינן נוהגות בזמן הזה.
תקופת אמוראים	א. (1) ר' יוחנן - חי בדור השני של אמוראי ארץ-ישראל, ועמד בראש ישיבת טבריה. (1) ר' אבהו - חי בדור השלישי של אמוראי ארץ-ישראל, עמד בראש ישיבת קיסריה. (2) רב - חי בדור הראשון לאמוראי בבל, עמד בראש ישיבת סורא. (3) רבא - חי בדור הרביעי של אמוראי בבל, עמד בראש ישיבת מחוזא. (4) רב אשי - חי בדור השישי לאמוראי בבל, עמד בראש ישיבת מתא מחסיא. ב. ר' יוחנן - גדול אמוראי ארץ-ישראל. הניח את היסודות לעריכת התלמוד הירושלמי. ר' אבהו - היה דיין, ייצג את עם ישראל בפני הרומאים בקיסריה, שהייתה בירת השלטון הרומי. רב - רב ושמואל עיצבו את דרך הלימוד של התושבע"פ, בישיבות שבהן שימשו ראשי ישיבה. קיימו דיונים רבים בהבנת דברי המשנה, הביאו מקורות רבים מן הברייתות, כדי להגיע להבנת עומק של המשנה. בתלמוד מובאות מחלוקות רבות בין רב לשמואל, במחלוקות שבין רב לשמואל נקבע הכלל: "הלכה כרב באיסורי וכשמואל בדיני ממונות". רבא - מחלוקות רבות הובאו בש"ס בין אביי לרבא. המחלוקות שביניהם עסקו בבירורי ההלכות, ויש מאות רבות של בירורים כאלה ביניהם. השפעתם על התלמוד הבבלי הייתה כה גדולה, עד כדי כך שהמונח "הוויות דאביי ורבא" הפך לשם נרדף ללימוד הגמרא. רב אשי - גדול החכמים בדורו ומקורב לשלטון הפרסי. רב אשי ורבינא ערכו את התלמוד הבבלי.